

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

УДК 001.892:327”

Осврт

Српска политичка мисао
број 1/2014.
год. 21. vol. 43.
стр. 285-291.

Марина Костић
Београд

ИНСТИТУЦИЈЕ КАО ПАРАДИГМЕ

Парадигме у међународним односима из угла „Структуре научних револуција“ Т. Куна

Централно питање које се у раду Томаса Куна „*Структура научних револуција*“ разматра тиче се разумевања научног сазнања. Одговор који је Кун понудио изазвао је бројне котраверзе и реарговања иако је свој став бранио доказима изведеним из историјског развоја, пре свега физике, а затим и других природних наука. Самим тим, прва ствар са којом ће се истраживач друштвених наука суочити читајући Куново дело јесте покушај извођења паралеле и примера који би се могли применити и на научни развој друштвених наука. Први корак на том путу јесте разумевање његових кључних појмова попут „парадигме“, „нормалне науке“ и „научне револуције“. Циљ нашег извођења паралели, примера и разумевања ових кључних појмова јесте сагледавање улоге парадигми у међународним односима, као и стања у коме се ова дисциплина политичке науке налази.

Појам парадигме је код Куна сасвим магловито одређен. Сам Кун у Постскрипту *Структуре* наводи речи једног читалаца који је припремио делимични аналитички индекс и закључио да је термин „парадигма“, у овом Куновом делу, коришћен на најмање 22 различита начина. Кун прихвата да постоје бар два начина на која се појам парадигме користи у раду. Први се односи на парадигме као

структуре уверења, вредности и техничких процедура, која су заједничке члановима одређене научне заједнице док други означава „дисциплинарну матрицу“ чији су парадигме део. Елементи који чине дисциплинарну матрицу су: симболичка уопштавања (формални делови дисциплинске матрице који имају законодавну и дефиницијску моћ и личе на законе природе попут: „Акција је једнака реакцији“); модели (делови дисциплинске матрице који помажу да се одреди шта ће бити прихваћено као објашњење и решење загонетке); вредности (које доприносе осећању заједнице да припада истој општој научној заједници) и; узорни примери (универзално прихваћена научна достигнућа - за које нам се чини да су у ствари најприближнији ономе што Кун назива парадигмом). Узорни примери представљају она конкретна решења проблема са којима се студенти срећу и помоћу којих одређују који су проблеми слични и на које се начине могу решити. Међутим, чак и у овом случају Кун прави забуну када каже: „*За ту врсту* (четврту врсту елемената у дисциплинској матрици, прим. аутора) *термин „парадигма“ био би како филолошки тако и аутобиографски сасвим одговарајући; то је онај саставни део заједничких везивања једне групе који ме је први навео да изаберем ту реч. Међутим, како је тај термин почео да води свој сопствени живот ја ћу га овде заменити термином „узорни примери“*“. Касније, он парадигме назива и заједничким примерима, централним елементом који је најмање схваћен аспект „*Структуре научних револуција*“ (Кун, 1974:254).

Из свега наведеног може се закључити да су парадигме везане за специфичне научне заједнице које постоје на бројним нивоима и да се односе на начине на које та заједница одређује дозвољене проблеме (загонетке) и решења (теоријска и практична) за њих. Оне су, при том, садржане у уџбеницима, у теоријама и правилима које студент мора да зна да би могао да решава загонетке „нормалне науке“. Важност парадигме се, у том смислу, исцрпљује тиме што може до краја да води специјализацији одређене научне заједнице и да објасни неке загонетке које из ње произилазе. На једном месту Кун наводи: „*У својој устаљеној употреби парадигма представља прихваћени модел или образац*“ (Кун, 1974:65). Дакле, он парадигму час изједначава са дисциплинарном матрицом у целини, час са њеним деловима, час са теоријом или одређеним теоријским постулатима. Импликације овог, недовољно одређеног појма парадигме, најбоље се могу сагледати ако имамо у виду да неки аутори појам парадигме изједначавају са теоријама међународних односа попут реализма, либерализма или марксизма; други, пак, парадигмама сматрају ставове попут оних да је природа међународног си-

стема анархична (структурални реализам) или да је анархија оно што државе од ње направе (социјални конструктивизам); на крају постоје и они аутори који Кунов концепт парадигми изједначавају са главним организујућим начелом у међународним односима попут суверености тј. постојања система/друштва држава. Да ли су сви они у праву?

Ако прихватимо Кунов став да се парадигма веже за одређену групу научника и да постоји на више различитих нивоа онда јесу. Тада би се на најопштијем нивоу парадигме посматрале као средства за изградњу научне теорије односно оне би говориле о томе које ентитете природа садржи и како се они понашају што се у случају међународних односа може односити на основна начела организације светског система попут суверености која ствара систем држава-нација и на основу којих је сама дисциплина добила назив. На ужем нивоу би се, затим нашле читаве школе/теорије међународних односа попут реализма, либерализма, марксизма или социјалног конструктивизма које „*истом предмету прилазе са гледишта која су неспојива*“ (Кун, 1974:242). На још ужем нивоу сврставају се схватања парадигми као одређујућих карактеристика подврста тих школа/теорија попут класичног, структуралног и контингентног реализма или традиционалног и новог институционализма. И на крају, на најужем нивоу налазе се емпиријски проблеми односно решења.

Будући да је појам парадигме блиско везан за појам „нормалне науке“ различите интерпретације Куновог појма парадигми одређују и став о томе у којој се фази налази политиколошка дисциплина међународних односа. Кун наводи да „... „*нормална наука*“ означава истраживање које је чврсто засновано на једном или на више прошлих научних достигнућа, достигнућа за која нека одређена научна заједница признаје да за неко време пружају основу за њену даљу праксу“ (Кун, 1974:50) и да она „*постоји под претпоставком да научна заједница зна какав је свет који нас окружује*“ (Кун, 1974:45). Да ли онда можемо рећи да се дисциплина међународних односа налази у овој фази научног развоја?

Једино ако парадигму схватамо на најопштијем нивоу може се потврдно одговорити на ово питање. Постојање система држава нација као основне парадигме међународних односа усмерило је многа даља истраживања и развило различите теорије и концепције међународних односа. Дакле, парадигма која је увела међународне односе у период „нормалне науке“ јесте било постојање централне институције међународног система - националне држа-

ве. Постојање нормалне науке, у овом смислу, потврђују и бројни уџбеници и литература међународних односа. Питања која су одређена овом парадигмом тичала су се углавном рата и мира, узрока конфликта и могућности сарадње, као и карактера односа између главних ентитета међународног система. Промена парадигме значила би промену онога како свет изгледа и почела би битним новим открићем. У том смислу би се као конкуренти могле појавити империјалистичке, анархистичке или социолошке парадигме.

Један од занимљивијих делова Куновог рада је и упоређивање промене парадигме са политичким револуцијама. Сам Кун наводи паралелизам у коришћену термина *револуција*. Када се Грамши питао зашто се револуције нису дешавале онако како је марксистичка теорија предвиђала - у најразвијенијим капиталистичким државама запада, одговор је пронашао у институцијама које су одржавале постојећи однос снага, веровања и сагласност. Сличност улоге које парадигме имају у науци са улогом које институције имају у држави или међународне институције у међународном поретку може се сагледати кроз Куново питање – зашто је човечанству требало толико дуго да открије законе кретања када су аристотелове теорије биле очигледно погрешне и зашто је то баш Њутн урадио. Он је слично Грамшију, одговоре пронашао у „конзервирајућој“ улози парадигми која је дуго времена одржавала постојећи систем „нормалне науке“ усмеравајући истраживања у погрешном правцу.

Промена парадигме, у овом смислу, значила би фундаменталну промену онога што јесте, саме „природе“. Кун, такође, наводи да се о промени парадигме може говорити само онда када постоји претендент који ће заузети доминантно место. У складу са тим, да бисмо говорили о промени парадигме није довољно да говоримо о „новој постмеђународној парадигми“ (Розенау и Дурфе, 1995:31) јер то само значи да она још не постоји. Оно што је довело до ове парадигме јесте откриће да се односи између заједница могу уредити и да се тако организоване заједнице, које су више од просто збира појединаца, налазе у међусобним односима који су другачији од односа унутар тих заједница, што је међународне односе одвојило као посебну дисциплину политичке науке. Међутим, чак и ако постоје одређена неслагања са владајућом парадигмом и ако је одређени број назива предмета „међународни односи“ замењен називом „глобална политика“, далеко смо од тога да прихватимо став појединих аутора да је ова парадигма међународних односа ушла у фазу Куновске кризе иако је дошло до одређених теоријских и практичних прилагођавања. Још даље смо од сагледавања

тога која ју је парадигма заменила. Међутим, ваља имати на уму да „револуције могу да буду и мале и велике, да неке револуције утичу само на чланове једне професионалне под-специјалности...“ (Кун, 1974:96). Промена о којој смо до сада говорили свакако би спадала у велике промене, оне које би мењале саму „природу“, свет који нас окружује, па и саму дисциплину, а у даљем раду ћемо се посветити оним мањим револуцијама - променама погледа на „исти свет“.

Најопштија парадигма је даље водила развоју различитих виђења међународних односа односно унутар-парадигматске дебате (односно интер-парадигматске дебате, уколико ове „погледе на свет“ сматрамо посебним парадигмама) око тога какви су односи између држава. У зависности од тога да ли су се односи између држава видели као склонији конфликту, самопомоћи и националној безбедности или сарадњи, организацијама и колективној безбедности развијале су се и посебне школе попут реализма и либерализма. Овај развој може се сматрати и једним од показатеља даље специјализације науке до које усвајање једне парадигме доводи. Са друге стране, уколико се ове школе сматрају посебним парадигмама онда се може рећи да се дисциплина међународних односа налазила можда неких десетак година након хладног у периоду „нормалне науке“. То је био период тријумфа либерализма над марксизмом и капитализма над „комунизмом“ који је довео до „краја идеологије“ (Бел) односно „краја историје“ (Фукојама). Међутим, већ са првом великом финансијском кризом из 1997. године почиње период неправилности а свест о кризи је све већа чему је у великој мери допринела и дугогодишња Светска економска криза из 2008. године. Остале парадигме попут марксизма и даље остају јаки конкуренти, међутим, све кризе се могу разрешити на један од три начина, како Кун наводи. Доминантна теорија може се показати способном да реши онај проблем који изазива кризу, може га оставити по страни или може настати нови кандидат за парадигму. Као што смо већ навели „*када је једном постигла статус парадигме научна теорија проглашава се неважећом само онда ако је ту на располагању и ривалски кандидат који ће заузети њено место*“ (Кун, 2005:128). Тај кандидат се, за сада, не може назрети иако је фаза кризе очигледна.

Развој науке води даљој специјализацији, како се одговара на све већи број питања која се постављају унутар парадигме па се тако издвајају „под-заједнице“ које деле још ужа слична уверења. Тек на овом, ужем нивоу, можемо пратити оно што Кун назива „развојем науке“. Наиме, процес промене парадигме започиње

открићем. Откриће, пак, започиње са питањем о неправилности и наслућивањем да нешто није у реду. Када се појмовне категорије прилагоде и када „*оно што је првобитно изгледало неправилно постане антиципирано*“ (Кун, 1974:113) откриће је завршено. Блит описује једно овакво искуство: „*Оно што се сада назива „старим институционализмом“ – изучавањем устава, закона, парламентарних процедура и тако даље – почетком двадесетог столећа доминирало је политичком знаношћу. Искуство Велике депресије, Другог свјетског рата и почеци Хладног рата, међутим, окренули су истраживања од анализе формалних уставних елемената према широј концепцији институција*“ (Марш и Стокер, 2005:290). Теорије рационалног избора, на пример, предвиђају да ће се појединци увек понашати тако да максимизирају своју корист, међутим, када су приликом проучавања одлучивања појединих светских лидера уочене неправилности у односу на предвиђања теорије рационалног избора и откривено да су људи склонији ризику када се налазе у сфери губитака а да избегавају ризик када одлучују у сфери добитака, многи су прихватили предност теорије проспекта. Ако сагледамо историју развоја марксизма, занимљиви су одговори који су се давали на питање зашто се револуције нису десиле у најразвијенијим земљама попут Немачке него у слабије развијеним попут Русије? Овде је такође прво настала свест о неправилности са очекиваним исходима, водила открићу институција (Грамши) и претходних идеологија (Берман) и увела марксистичку теорију у фазу кризе која се још увек није разрешила победом једне од нових „парадигми“. Из тог разлога Марш може написати да „*у једном важном смислу, више не постоји марксизам, него марксизми*“ (Марш и Стокер, 2005:153).

На крају, схватање парадигме као конкретних модел-проблема и модел-решења, упућује нас на разматрања основних „узорних примера“ у међународним односима. У складу са тиме, парадигмом се могу сматрати решења попут тога да се постојећи односи моћи налазе у позадини свих међународних установа, да међународне установе решавају проблем анархичности, претходни избори ограничавају наредне, о непролиферацији оружја за масовно уништење и сл. Да се ове парадигме налазе у кризи говоре емпиријски показатељи попут нових поседника нуклеарног оружја, све озбиљнијих захтева за реформом Савета безбедности УН, али оно што недостаје да бисмо могли говорити о научној револуцији јесте постојање нове парадигме која би одређивала да нешто ново јесте и шта је то што јесте.

Закључићемо тиме да је највећи допринос који Кунова „Структура научних револуција“ даје дисциплини међународних односа осветљавање динамичности појма институција односно сагледавања процеса трансформације институција, како оних фундаменталних, онтолошких, које одређују сам „свет“ тако и оних изведених, епистемолошких, на којима се базирају наши погледи на њега.

ЛИТЕРАТУРА

- Томас С. Кун, *Структура научних револуција*, Нолит, Београд, 1974.
- David Marsh i Gerry Stoker, *Теорије и методе политичке зnanosti*, Факултет политичких зnanosti Свеучилишта у Загребу, Загреб, 2005.
- Sonja Pavlović, *Tomas Kun: revolucionar*, преузето са: <http://mindreadingsblog.wordpress.com/2013/01/08/tomas-kun-revolucionar>
- Pranav Shah, *Paradigms, Revolutions, and International Relations: Insights from Kuhn's Structure*, преузето са <http://www.bharat-rakshak.com/SRR/Volume21/shah.html>
- Jacobus Schoema, *International Relations and Change: A Kuhnian Interpretation*, November 2005, преузето са <http://eprints.ru.ac.za/248/1/Schoeman-PhD.pdf>

* Овај рад је примљен 20. јануара 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. марта 2014. године.